

ŠTRUKTÚRA SOCIOLÓGIE A FILOZOFIE VO VZŤAHU K „VEDÁM O ČLOVEKU“

ANDREJ SIRÁCKY

Naša spoločnosť sa dostáva do štádia sebapoznávania a „sebauvedomovania“ vlastnej reality ako sociálnej reality socializmu. V súvisi s touto „sebareflexiou“ vynarajú sa základné problémy sociálnej štruktúry a dynamiky, ako i potreba vybudovania štruktúry *marxistickej vedy o spoločnosti*. Sociologický pohľad na človeka a na spoločnosť, to je pohľad na „globálne sociálne fenomény“: to je pohľad na celok i jeho čiastky, na makrojavu a mikrojavu, na ich vzájomné (kauzálne, štrukturálne a funkčné) závislosti a súvislosti a na zložitý mechanizmus fungovania sociálnej väzby. Všetky tieto problémy sa vlastne točia okolo človeka, analyzujú sa v širokom rámci „medziludských“ vzťahov.

Problematika človeka a spoločnosti — na rôznych rovinách a z rozličných aspektov — je dnes predmetom mnohých vied, počnúc od antropológie, histórie a politickej ekonómie cez sociológiu a psychológiu až po lingvistiku (s logikou a sémantikou), pedagogiku, etiku, estetiku, filozofiu a niektoré biologicko-lekárske vedné odbory. (Prirodzene, z týchto súvislostí nemožno vyňať ani ďalšie vedy: teóriu riadenia, kybernetiku, konštitujúcu sa „politikológiu“, niektoré technické vedy: urbanistiku, architektúru a dokonca ani umenie. Rozumie sa, že nie každá veda a nie v *plnom rozsahu* prichádza do úvahy). Problémy sú také zložité, zamotané, diferencované z hľadiska špecifčnosti jednotlivých vied, ale i spoločné so zreteľom na „totalitu“ človeka, že sa zdá byť oprávnené úsilie po vytvorení komplexnej vednej disciplíny: *vedy (vied) o človeku*.

Pokúsme sa najprv naznačiť východisko, ktoré nás môže priviesť ku koncepcii komplexnej vedy (vied) o človeku. Človek je predovšetkým bytosťou, ktorá sa zo svojho pôvodného živočíšneho stavu — v dlhom *predhistorickom a historickom* procese — „vydeľuje“ svojou prácou, výrobou, tvorbou, rozumovou schopnosťou a „projektovaním“ budúcnosti a na tento spôsob reprodukuje *svet vlastnej dimenzie* (tzv. ľudský svet na rozdiel od kozmického sveta). Vznik zvláštnej kvality v relácii príroda-živočích znamená prekonávanie biologickej „prirodzenosti“ človeka, jeho úzkej biologickofyziologickej (*druhovo antropologickej*) „danosti“ smerom ku „zospoločenšteni“ homo sapiensa. To, ako sa človek svojou prácou, výrobou a ekonomikou — na rovni základnej — tvorí i „sebatvorí“ a reprodukuje svoju vlastnú skutočnosť, spadá do oblasti *politickej ekonómie*. Proces reprodukcie sociálnej skutočnosti a tvorby produktov a hodnôt, ktorý nemožno redukovať len na ekonómiu, odohráva sa vždy v kolektívoch, skupinách a dosahuje rôzne stupne inštitucionalizácie a sociálnej „integrácie“, a tým sa stáva otázkou *sociologickou*. Človeka však nemožno chápať len ako spoločenského tvora na rôznych stupňoch „sociability“, ale aj ako jednotlivca, ktorý síce pod vplyvom spoločnosti, v rozdielnosti skupinovej (triednej, etnickej, kultúrnej, náboženskej atď.), ale na základe svojich biopsychologických zvlášť-

ností (kvalít) utvára svoju psychiku, vedomie, charakter (osobnosť). Túto oblasť skúma *psychológia* a ďalšie vedy (*sociálna psychológia, psychoanalýza, pedagogia, lingvistika, logika, sémantika, etika, estetika*). Tieto (a ďalšie) aspekty interpretácie vzťahu objekt-subjekt (príroda-spoločnosť — človek-myslenie), toto ešte vždy zúžené „zorné pole“ poznávania treba rozšíriť o „globálny“ pohľad na nerozčlenenú objektívnu realitu: to je úloha *filozofie*. A filozofia zasa, pokiaľ ide o teóriu objektívnej reality (kozmu, univerza), musí sa opierať o *prírodné vedy*. Ak nám ide o dialektické riešenie vzťahu objekt-subjekt v duchu základnej marxistickej tézy o jednote teórie a praxe, musím nevyhnutne toto „zorné pole“ rozšíriť a vlastne doplniť *umeleckou konfrontáciou*. Ale aby sa všetky poznatky z roviny uvažovania a koncepcie, „obrazov“ a „projektov“ človeka premietli do skutočnosti ako „danosti“, bezpodmienečne je potrebná organizovaná a politicky inštitucionalizovaná forma: *politická, revolučná teória a prax*.

Z tohto stručného výkladu jasne vyplýva, že pre riešenie základných problémov našej doby (v tom sú implicitne obsažené i problémy socialistickej spoločnosti i socialistickeho človeka), pre zharmonizovanie interpretácie a akcie potrebné je viac, než môžu poskytnúť *jednotlivé spoločenské vedy*. Tu sa nevyhnutne žiada koncentrácia (integrácia) poznatkov a skúseností *vo všeobecnej teórii marxizmu-leninizmu* a v revolučnej praxi, stratégii a taktike medzinárodného robotníckeho hnutia a všetkých pokrokových síl a inštitúcií. Vedecké riadenie socialistickej spoločnosti, jej projektovanie, modelovanie a realizácia je osudovo spätá so *základným problémom dneška*: v krátkom čase, predtým než konzervatívne a regresívne sily v dôsledku sociálneho napätia a aj pod tlakom vedeckotechnickej revolúcie, ku ktorej sa môžu len ťažko prispôbovať, vrhnú svet do nukleárnej katastrofy, *bezpodmienečne* je treba ľudstvo integrovať v jednotný systém sociálnopolitickej organizácie (OSN je v tomto ohľade len *predhistóriou* takéhoto systému). Do tejto integrácie poháňa všetok „ľudský svet“, rôzne politické a sociálne systémy vedecko-technická revolúcia.¹

Problém, ktorý v tejto súvislosti chceme rozoberať, dá sa zhrnúť do troch bodov:

1. ozrejmienie si *vzťahu marxizmu-leninizmu* ako systému (resp. „supersystému“) k „vedám o človeku“,

2. otázka systému *vied o človeku*,

3. filozofia a sociológia v systéme vied o človeku: ich *uzájomný vzťah*, delimitácia problémov a vypracovanie vlastnej štruktúry a kategórií.

1. Vedu o človeku nemožno rozpracovať *len* na rovine filozofického antropologizmu — ako protiváhy scientizmu — a pritom neujasniť si jej miesto (prípadne aj „filozofickej antropológie“) v systéme marxizmu-leninizmu. Je neuvěřiteľné, aký zmätok tu vládne, ako sa preberajú (nekriticky) rôzne pojmy a kategórie z arzenálu nemarxistickej vedy a filozofie a takto „nestrávené“ v marxistickej dialektike neraz vedú aj ku koexistencii v ideologickej sfére. Aj napriek tomu, že sa dnes marxizmus-leninizmus veľmi rozdielne definuje, nie je možné (podľa mojej mienky) *základné spoločenské vedy* (a v určitej miere ani ostatné)

¹ R. Richta a kol., *Civilizácia na rázcestí*, Bratislava 1966, 40—61.

budovať mimo teórie a systému marxizmu-leninizmu. Pritom nejde o dogmatické zotrúvanie na jeho doterajších súčiastkach ako na uzavretom systéme (tri súčiastky boli historicky správne a plne oprávnené), ale ide o to, aby sa nové spoločenskovedné disciplíny, i tie „hraničné“, chápali a interpretovali v duchu marxistickej dialektiky ako revolučného učenia — v jednote teórie a praxe.² Marxizmus-leninizmus treba predovšetkým definovať ako ucelený systém politických, ekonomických, sociálnych a ideologických poznatkov. Preto marxizmus-leninizmus nie je len teoretický systém, metódou poznávania, ale i *teória a metóda revolučnej premeny spoločnosti*. I keď jadro (teoretické) systému tvorí marxistická filozofia, nemožno pritom neprihliadať k ostatným „zložkám“ a čiastkam (ekonomická, sociálna, politická, etická, ideová, historicko-revolučná). V rámci marxistického „supersystému“, ktorý nie je „definitívny“, uzavretý a môže byť „hotový“ len *zásadne, vo všeobecnosti*, vznikajú nové vedné odbory a problémy. Takto sa v poslednom čase vynára napríklad „filozofická antropológia“, filozofia „človeka“, marxistická „axiológia“, teória riadenia a informácií, „politikológia“, i otázka „vied o človeku“.

2. Otázka konštituovania *vied o človeku* dnes je v štádiu diskusií, dialógov a konfrontácií — v štádiu „dozrievania“. Dôvodí sa (právom), že jednotlivé spoločenské vedy (filozofia i sociológia) nestačia objasniť zložitú problematiku človeka a spoločnosti. Narážame v tejto veci na ťažkú situáciu. Tak sa zdá, že šírka problémov a rôznosť aspektov (i metód skúmania) neumožňuje už dnes dospieť k *jednoznačnému názoru*.

Rozlíšiť môžeme (podľa mojej mienky) niekoľko koncepcií (modelov, hypotéz) *vied o človeku*:

a) *veda o človeku* ako logický koherentný systém, podľa možnosti exaktne formalizovaný — v matematických symboloch;

b) *veda o človeku* ako zbierka (suma) „problémových okruhov“ rôznych samostatných vied. Len niektoré ich čiastky a aspekty bolo by možné zahrnúť do tohto „systému“, ktorý by spočíval viac-menej vo voľnej organizačnej väzbe (sumácia príbuzných poznatkov, koordinácia, pracovné skupiny, teamové výskumy);

c) nech by sa akokoľvek rozšíril rámec *vied o človeku*, nevyhnutne by sa vynorila otázka „jadra“ týchto vied: ktorá z týchto vied (antropológia, história, filozofia, sociológia, psychológia) by tu bola „primus inter pares“? Aj tu by sa narazilo na „agresívnosť“ jednotlivých vied. Otázku nemožno zľahčovať: nie je to len akademický, ale závažný teoretický a metodologický problém;

d) v čom by mali spočívať *objektívne* (teoretické, prípadne aj ideologické, praktické) *kritériá a dôvody* pre „eliminovanie“ určitých vedných disciplín z tohto systému (napríklad niektoré prírodné a technické vedy: politická geografia, genetika, architektúra, urbanistika, potom niektoré biologické a lekárske vedy, a napokon aj tzv. „hybridné“ vedné disciplíny)?

O tom, ktorá z týchto (a ďalších) koncepcií „zvíťazí“ (ak vôbec vznikne takáto „globálna“ vedná disciplína), bolo by dnes zbytočné uvažovať. O spore

² A. Sirácky, *Sociológia. Teória, metódy, problémy*, Bratislava 1966, 15–38, 52–59.

rozhodnú pravdepodobne nielen „čisto“ vedecké zretele. [Zostáva otvorená — so zreteľom na systém marxizmu-leninizmu — aj otázka marxistickej klasifikácie vied a vôbec otázka „integrácie vied“. Úvahy o týchto problémoch by ma ďaleko zaviedli, a preto ich necháme stranou.)

3. Bez podrobnejšej analýzy, i bez zreteľa na otvorenosť otázky pod bodom 2. možno predpokladať, že filozofii a sociológii prislúcha významné miesto v systéme vied o človeku, v systéme marxizmu-leninizmu i v marxistickej klasifikácii vied. Ide predovšetkým o to, že človek, jednotlivec, osobnosť sa vždy chápe v sústave spoločenských vzťahov (*problémy sociológie*), a spoločenské vzťahy, sociálna realita sú závažným rozmerom všeobecnej problematiky sveta, objektívnej reality ako „supersystému“, „globálu totalít“ (*problémy filozofie*).

V súvislosti s otázkou vzťahu filozofie a sociológie budem sa v ďalšom zaoberať *dvoma koncepciami* tohto riešenia, s otázkou historického materializmu a s otázkou štruktúry sociológie a filozofie.

Niektoré aspekty vzťahu sociológie a filozofie

Otázka pomeru medzi sociológiou a filozofiou sa stáva naliehavou a dôležitou najmä od toho času, keď sa začala konštituovať marxistická sociológia ako samostatná veda. Problém sa zahmlieva a komplikuje aj preto, že sa dokazuje — a robia to prevažne empiricky orientovaní sociológovia — ako by marxistická spoločenská teória vznikala až teraz (a v tomto smere viac nadväzujú na Comta, Spencera, M. Webera, než na Marxa a Engelsa), a ako keby sa v rámci marxizmu-leninizmu a aj v rámci filozofie (historický materializmus) neboli rozvíjali, aj keď nie sústavne, závažné sociálne problémy. Opak je pravda. Veď Marx, Engels a Lenin (aj iní významní marxistickí myslitelia) vo svojich dielach i vo svojej činnosti mnoho miesta venovali spoločenskej problematike. Pravda, neuvažovali o spoločenských otázkach *len* na teoretickej, abstraktnej, meditatívnej, akademickej úrovni, ale problémy spoločenské *právom* a v duchu jednoty teórie a praxe spájali s revolučným hnutím, s politikou, s úsilím „premeniť svet“. I keď svoje názory ani jeden z nich nerozpracoval do uceleného systému, jednako boli to Marx, Engels a Lenin, ktorí položili základy *opravdivej vedeckej sociológie*. Aj dnes, ako aj v minulosti, mnohí myslitelia, filozofi a sociológovia, ktorí chcú objektívne vysvetliť spoločenské procesy v rámci *filozofického myslenia* — uvažujú aj o spoločenskej problematike. Počnúc Platónom a Aristotelom až po významných filozofov 19. storočia mnohé závažné spoločenské a politické problémy (napríklad všeobecné otázky spoločnosti a dejín, sociálnych a politických systémov, zákonov, sociálneho pokroku a úpadku, politiky, práva, štátu, morálky atď.) sa analyzovali v rámci filozofie.³ Veľká výhoda a zásadná teoretická prednosť marxizmu, v porovnaní s jednostrannými, obyčajne len na empirickej úrovni a „metafyzicky“ rozpracovanými sociologickými teóriami, spočíva v tom, že sa marxistická teória spoločnosti rozvíjala v najužšej spojitosti s filozofiou, politikou, ekonomikou, dejinami a s revolučným hnutím robotníctva a pokrokových

³ C. d., 47—52.

spoločenských síl.⁴ Pretože marxizmus bol nielen filozofiou a ekonómiou, ale aj sociológiou, zostáva i dnes oblasť „sociálneho myslenia“ a historického materializmu tým „bojovým poľom“, sférou sporov i problémov, kde sa medzi marxistami vyskytujú rozličné koncepcie na „hranici“ sociológie a filozofie.

Podľa mojej mienky existujú dnes v podstate dve extrémne koncepcie a dva prístupy k riešeniu vzťahu — alebo sporu — medzi filozofiou a sociológiou.

1. Niektorí filozofi a „filozoficky“ orientovaní sociológovia sú toho názoru, že základné otázky spoločenského vývinu (najvyšší stupeň generalizácie sociálnych javov, ich formalizáciu v matematických symboloch) má riešiť historický materializmus. Z týchto dôvodov nie je potrebná *osobitná* veda o spoločnosti, stačia len „sociologické výskumy“ (rozvoj metód a analýza najmä mikrojavov — „faktikov“ podľa Lenina — bez „vyšších ambícií“).

2. U niektorých sociológov sa zasa prejavuje jednostranná tendencia *úplne izolovať sociológiu od filozofie*, od všeobecnej teórie a nezávisle od nej rozvíjať len empiriu a metódy, hľadať „pravidelnosti“, prípadne „zákony stredných dosahov“ namiesto všeobecných sociologických zákonov.⁵

Toto sú podľa môjho názoru dve nedomyslené, nedôsledné a logicky protirečivé tendencie a koncepcie, ktoré neprospeievajú ani filozofii ani sociológii. Každý, kto je len zbežne informovaný o súčasných smeroch sociologického myslenia na západe, vie, že aj tam už „čistá“ empiria ustupuje do úzadia a že sa venuje mimoriadna pozornosť rozvoju teórie a systémov.⁶ Tým menej je takýto metodologický prístup možný v marxistickej sociológii.

Základná otázka v tomto spore (i „spore“) medzi filozofiou a sociológiou (a toto platí v určitej miere aj o politickej ekonómii, histórii, etnografii, pedagogii atď.) je otázka koncepcie historického materializmu. Podstata problému približne tkvie v tomto: či je historický materializmus (podľa niektorých marxistických mysliteľov lepšie je používať materialistické poňatie dejín) ako teoretická a metodologická báza interpretácie *všetkých* spoločensko-historických procesov, *častou — teóriou filozofie*, alebo je *všeobecnou vedou* o spoločnosti?

Toto je základná otázka, otázka konceptu a systému vo vedách, v marxizme-leninizme, v jednotlivých spoločenských vedách, a so zreteľom na filozofiu a sociológiu — i *zásadná* otázka ich štruktúry a kategórií. Podstata vecí nespočíva v tom, aby sa odvolaním na *vytrhnutý text* od Marxa, Engelsa, Lenina (alebo

⁴ P. A. Sorokin vo svojom najnovšom diele *Sociologické teórie dneška* rázne odmieta jednostrannosť atomistických, nefilozofických, empiristických, „fact-finding“ teórií, zapodievajúcich sa analýzou druhoradých a tretoradých sociálnych fenoménov a podceňujúcich teóriu a systém v sociológii. Pri tom, čo je pre Sorokina zaujímavé a čo svedčí o jeho vývoji, Sorokin sa odvoláva na sovietskych filozofov, sociológov, Semenova, Osipova, Kolbanovského, Andrejevu a i. P. A. Sorokin, *Sociological Theories of Today. The Recent Upsurge of Singularistic-Atomistic Theories*, New York—London—Tokyo 1966, 43—53. Porov. ďalej *Sociology and Philosophy. A Centenary Collection of Essays and Articles*. By L. T. Hobhouse, With a Preface by Sir Sidney Caine and An Introduction by Morris Ginsberg. London 1966, 3—23, 27—31.

⁵ Porov. R. K. Merton, *Éléments de théorie et de méthode sociologique*, Paris 1965, 27—45, 51—65.

⁶ P. A. Sorokin, c. d., 125—133, 387—395.

niekoho iného) zaujímal postoj na prospech jednej alebo druhej koncepcie. Spor nemožno do nekonečna odkladať. Nie je dobre ponechať nevyriešenú otázku potrebného *rozhraničenia* medzi filozofiou a sociológiou. V každom prípade ťažko možno udržať doterajšiu štruktúru historického materializmu v schematizovanej podobe Stalinovej koncepcie. Vieme, že mnohé učebnice historického materializmu⁷ sú koncipované ako vnútorne logicky a systémovo neucelené fakty, poznatky a aplikované politické poučky — často len v podobe téz alebo propagačných hesiel — zo širokého rámca filozofie, sociológie, dejín robotníckeho hnutia, teórie práva, politickej vedy a praxe, politickej ekonómie, etiky a iných vied. V učebniciach historického materializmu nie sú dôkladnejšie a sústavne rozpracované základné spoločenské a filozofické kategórie, vo väčšine prípadov je to *programové zoskupenie* apologetického charakteru, učebnej látky často len formálne ucelenej. Nie je to ani filozofia, ani sociológia.

V čom je podstata problému? — V tom, že historický materializmus ako štrukturálna (systémová) časť filozofie (dialektikomaterialistická teória dejín a rozvoja spoločnosti) svojím predmetom a kategóriami mal by byť včlenený v *logicky koherentný systém filozofie*. Takéto kategórie, ktoré majú svoje miesto v marxizme-leninizme, ale si vyžadujú spresnenie v marxistickej filozofii, sú podľa môjho názoru: spoločenské bytie a spoločenské vedomie (aj individuálna psychika, osobnostná štruktúra, „totalita“ ľudskej existencie), základňa a nadstavba, sociálny a kultúrny systém, sociálnoekonomické formácie, historické typy, sociálna a triedna štruktúra, spoločenský zákon, pokrok a regres, sociálny regulatív, sociálna kontrola, sociálna rovnováha a mobilita, sociálne normy, symboly, idey, hodnoty, komunikačný systém, revolučná aktivita človeka, produkcia a reprodukcia „sveta“, princíp sebaregulácie a „sebatvorenia“, vedeckotechnická revolúcia, rôzne kategórie z oblasti ekonómie, pedagogie, etiky atď. (Netreba ani hovoriť, že mnohé z nich sú sociologické pojmy a kategórie, ale ide o ich *filozofickú interpretáciu*). Včlenenie filozofických kategórií historického materializmu do *systému filozofie* („racionálnej interpretácie reality ako celku“) vyžaduje si jasnú koncepciu predmetu a „problémových okruhov“ historického materializmu. Opätovne zdôrazňujem, že „historikomaterialistická“ koncepcia predstavuje všeobecnú teóriu dejín a vývoja spoločnosti („materializácia“ dejín, spoločnosti, kultúry), nie v podobe osobitnej spoločenskej vedy, ale ako teória, analyzujúca „moment“ prírodnohistorického vývoja, časť objektívnej skutočnosti v systéme filozofie. Keď sa dívame na objektívnu skutočnosť ako na nekonečne diferencovanú a hierarchizovanú „metaštruktúru“ (metasystém alebo supersystém) v stálom pohybe — v tom prípade filozofia (historický materializmus) v rámci prírodnohistorickej problematiky analyzuje aj spoločenský „element“ (moment, aspekt, „totálny sociálny fenomén“) všeobecnej „štruktúry sveta“. Prírodné, uvedené „element“ (v sociálnej realite ako „totalita“) v štruktúre skutočnosti spája sa — na rôznych rovinách, priestoročasových vrstvách a v dialekticky zložitých vzťahoch — nielen so sociológiou a filozofiou, ale aj s prírodnými vedami (fyzika, chémia, biológia), aj s vedami spoločenskými (od politickej

⁷ Porov. podrobnejšie A. Sirácky, c. d., 32–36, 182–188.

ekonomicke až po estetiku). Dodajť môžeme: aj s ďalšími úzko špecializovanými odvetvami jednotlivých vied, nevynímajúc ani tzv. „hraničné“ vedné odbory.

Sociálny jav ako „parciálny element“ objektívnej skutočnosti, ale ako *totálny spoločenský systém* (v podobe makroštruktúry i mikroštruktúry) je predmetom všeobecnej sociológie. Tu však, na hranici filozofie a sociológie, v predmetovej a problémovej sfére historického materializmu trvá *neurčitá, napätá, pohyblivá a „konfliktová“ situácia*, v ktorej sa dnes tvorí, modeluje a formalizuje — nie bez ťažkostí — štruktúra marxistickej sociológie ako logický a koherentný systém vlastnej dimenzie skutočnosti.

K otázke štruktúry marxistickej sociológie so zreteľom na filozofiu

Z toho, čo sme doteraz povedali, vyplýva, že v štruktúre marxistickej filozofie má byť v logickom usporiadaní obsažená filozofická interpretácia objektívnej reality ako celku, totality, pričom analýza kategórií ontológie, gnozeológie, filozofickej antropológie, axiológie a logiky (so sémantikou a teóriou informácií) má sa dotýkať vo všeobecnosti aj problematiky prírodnohistorických a spoločenských procesov. Je ďalšou otázkou, ako do tohto systému včleniť rozličné *filozofické pojmy* pedagogie, etiky, kybernetiky, politickej vedy atď. Myslím však, že zo všetkých „elementov“ skutočnosti a z filozofických kategórií špeciálnych vied treba utvoriť celistvý, koherentný, logický a organicky integrovaný, ale otvorený systém (štruktúru) filozofie. Všetky tieto a iné otázky spadajú do zv. problematiky „metafilozofie“ a do sféry jej „sebareflexie“, do procesu formovania systému filozofie ako „*totalnej*“ reprodukcie skutočnosti.

V súvislosti s týmto treba zdôrazniť, že nielen v prípade štruktúry filozofie a sociológie, ale aj vedy *vôbec* vzniká *problém systému*, ako „stmeleného útvaru“, súhrnu (množiny) častí, funkčne a kauzálne spojených a majúcich formu (stavbu) prvkov usporiadaných v celok. Ak platí všeobecne, že zákonitosti celku (systému, štruktúry) nemožno vyvodíť *len* zo zákonov „činnosti prvkov“, tak to platí niekoľkonásobne o *spoločnosti ako celku*. Každý sociálny systém charakterizujú rozpory, napätia, protirečenia, ktoré znemožňujú dosiahnutie trvalej rovnováhy systému. Rozpory rôznych rovín sú také silné v sociálnom a kultúrnom systéme (v tom je aj filozofia, veda, umenie), že vyvolávajú stále zmeny, pohyb, dynamiku systému. Intenzita a rozsah zmien (rozpory) určuje aj *smere vývoja*. Nielen na rovine systémov vôbec, v „supersystéme“ (mechanický, chemický, biologický, sociopsychický systém), ale aj vnútri každého jednotlivého systému ustavične vznikajú systémy zložitejšie a z nich zasa ďalšie „subsystémy“. Pohyb sociálneho systému („samočinný dialektický proces“) má svoje zvláštne kvality a zákonitosti. Spoločenský pohyb len v širokých súvislostiach a v redukcii má určité analógie s „metafyzickým finalizmom“ (celok ako „substanciálny činiteľ“) a s „mechanizmom“ (nová kvalita len ako výsledok činnosti prvkov).⁸ Rozpory a zložitá „súhra“ hierarchicky usporiadaných prvkov vyvoláva v sociálnom

⁸ O. Lange, *Celek a vývoj ve světle kybernetiky*, Praha 1966, 9—10, 83.

systéme neustály pohyb. Ako v každom systéme, podobne aj v sociálnom systéme ide o „realizáciu vstupov a výstupov“ (o zložité väzby a spätné väzby prvkov usporiadaných na rôznych rovinách a majúcich rozdielnu „váhu“). Závažným problémom je preto *hierarchizácia* prvkov, zložiek a rovin. Základom celej tejto „stavby“ má byť ekonomický faktor, ako „nezávislá premenná“ a na ňom sa majú dvíhať ostatné závislé „premenné“ faktory — od ekologicko-biologických, demografických, populačných a genetických, až po zložitú sieť sociopsychických prvkov, zložiek a systémov (celá tzv. „noosféra“, emócie, aktivita, idey, normy, hodnoty a symboly). Pri rozpracovaní hierarchickej stavby štruktúry a systému (v každej vede) z hľadiska materialistického poňatia dejín je dôležitá *primárnosť koncepcie* objekt-subjekt (príroda — človek — myslenie).

Pre určenie štruktúry marxistickej sociológie musíme vyjsť z filozofickej koncepcie. Štruktúra filozofie musí byť založená na primárnosti vzťahu objekt-subjekt, na pojatí objektívnej reality ako „totality“ nezávislej od subjektu (implicitne so subjektom), na poňatí celku a častí ako „otvoreného systému“. (V tomto určení *primárnosti* sveta nedáme sa pomýliť žiadnymi „únikmi“ do subjektivity, do lákavých konštrukcií existencializmu, fenomenológie, ontologickej „nesubstanciality“.) Je vážnou otázkou, ako do tohto „otvoreného systému“ — so zreteľom na rozdielne teoretické a metodologické východiská, na diferencovaný systém štruktúrnych elementov, vrstiev, hodnôt a napokon i so zreteľom na rozdielnosť terminológie — včleniť aj nemarxistickú filozofiu, prípadne niektoré jej kategórie.

Albo: v čom spočíva tu zhoda, jednota, podobnosť a v čom sú rozdiely, rozpory, odchýlky? A ďalej: neobyčajný význam „metafilozofie“ a filozofickej „sebareflexie“ spočíva i v tom, akú pomoc a v akom rozsahu môže filozofia poskytnúť aj iným vedám (napríklad sociológii, politickej ekonómii, etike) pri rozpracovaní ich štruktúry a základných kategórií? Domnievame sa, že práve tu, na hranici filozofie a sociológie (ale aj iných vied) sa ukazuje možnosť plodného dialógu.

Pre vypracovanie štruktúry marxistickej sociológie musia byť, podľa mojej mienky, splnené niektoré *predpoklady* a vyriešené určité otázky:

1. Musíme mať najprv „model“ štruktúry marxistickej filozofie. Vypracovanie súčasného „modelu“ filozofie vôbec a marxistickej zvlášť predpokladá do istej miery už hotový model (a jeho postupnú realizáciu) socialistickej spoločnosti. To platí, prirodzene, aj pre marxistickú sociológiu. Pôsobí však aj tu väzba a spätná väzba: aby sa mohol vypracovať adekvátny model štruktúry socialistickej spoločnosti, sociológia musí prejsť cez určitú etapu svojich empirických výskumov.

2. Pre vypracovanie štruktúry marxistickej sociológie je nevyhnutné včleniť nielen filozofiu, ale aj sociológiu do všeobecného systému marxizmu-leninizmu, pričom treba presne vymedziť a definovať — ako sme na to už poukázali — miesto dialektického materializmu v súvisi s ontológiou, gnozeológiou, axiológiou atď., a miesto historického materializmu v „hraničnej“ oblasti medzi sociológiou a filozofiou.

3. V štruktúre marxistickej sociológie a filozofie dôležitú funkciu má *politický a ideologický* aspekt. Nielen z dôvodov vnútornej stavby vied (exaktný charakter

vedy a „apologetika“ ideológie a politiky), ale i z dôvodov hľadania „spoločnej reči“ medzi filozofmi a sociológmi je to požiadavka mimoriadne vážna.⁹

4. Sociológia a filozofia sú vedy spoločensky a politicky *angažované* (súvislosť s bodom 3.). Nemôžu stáť bokom pri riešení základných otázok rozvoja socialistickej spoločnosti. *Bez toho, že by sa vzdali vlastnej sféry poznania a svojej vedeckej suverenity, musia sa stať živou súčasťou našej skutočnosti.* Otázka, ako sa má uskutočniť spojenie oboch vedných disciplín so spoločenskou a politickou praxou, vyžaduje si veľmi serióznu analýzu.

Pri otázke „delimitácie“ medzi sociológiou a filozofiou v súvislosti s problémom historického materializmu (o čom sme už hovorili) ozrejmuje sa nám v *hlavných črtách* i podstatný rozdiel medzi štruktúrou sociológie a filozofie. Už sme uviedli, že filozofia analyzuje „systém všeobecných spojitostí (vzťahov) objektívnej skutočnosti“, celistvosť, totalitu prírody i spoločnosti (človeka i kozmu) v najširšom zmysle slova. To je jej „referenčný systém“. Do logicky koherentného systému filozofie — niekoľkokrát som to už zdôraznil — okrem najzákladnejšej kategórie (objektívna realita ako celok) — patria i kategórie historického materializmu, ale z *celého systému* filozofie treba vyčleniť látku sociálno-politickú, dejepisnú, politickoekonomickú a inú, stručne povedané tú látku, ktorá svojim spracovaním nie je filozofickou interpretáciou, ale materiálom propagačno-politickým.

Na rozdiel od filozofie marxistická sociológia skúma spoločenské procesy ako *systém v systéme všeobecných spojitostí (vzťahov) objektívnej skutočnosti.* Zo systému všeobecných vzťahov objektívnej reality, ktorú ako celok, totalitu analyzuje filozofia a diferencované aspekty reality ostatné vedy, vyberá (sociológia) spoločenské javy v ich totalite (spoločnosť ako celok, systém, štruktúra, so všetkými „elementami“, rovinami, vrstvami a „normatívnosymbolickou“ nadstavbou). Toto je „referenčný systém“ sociológie. V analýze *sociálnej reality ako celku* spočíva charakter sociológie ako všeobecnej vedy o spoločnosti (teoreticko-empirickej vednej disciplíny). Treba ešte doplniť, že sociológia má rozličné stupne zovšeobecňovania sociálnych javov (stupeň všeobecnej historikospoločenskej generalizácie, stupeň typov — sociálno-ekonomických formácií, stupeň sociálnych systémov — štruktúr, stupeň konkrétnych sociálnych štruktúr, lokalizovaných štátne, etnicky, regionálne a pod., stupeň zovšeobecňovania sociálnych mikrojavov a iné).

Sociológia na základe empiricky, experimentálne a štatisticky získaných dát

⁹ Sociológia i filozofia sú vedy „ideologické“; ideologičnosť vyplýva zo *samého predmetu*, z problémov, ktoré sú „triedne“ (sociálne) podmienené a konečne i zo subjektívneho postoja a „roly“ samého bádateľa. Spätosť týchto vied s ideológiou je zrejmalá z ich spoločenskej funkcie a z plnenia „spoločenskej objednávky“. Obe sú späté so spoločnosťou, s jej štruktúrou, s dynamikou a tendenciami (programy, ciele) odstraňovania rozporov. Pod ideológiou rozumieme vlastne „súhrn ideí“, ktoré sú výrazom (nielen pasívnym) ekonomických, sociálnych, politických, filozoficko-svetonázorových a mravných faktorov. Ak sú tieto idey *globálne* na úrovni súčasných vedeckých poznatkov, tak sú „vedeckou ideológiou“. Ideológia, ktorá je na úrovni vedy a odráža záujmy a idey pokrokovej spoločenskej triedy — je vedecká. (Na rozdiel od nevedeckej ideológie, ako „falošného vedomia“ — náboženstvo a mystika).

a materiálov rozpracúva a prehľbuje dialektickomaterialistickú teóriu ľudskej spoločnosti. Pritom nestačí sám rozvoj teórie, ani metodológie (metód, techník, procedúr), ale najrozsiahlejší empirický materiál sa získava pomocou špeciálnych sociologických disciplín (sociológia práce, priemyslu, poľnohospodárstva, mesta a bydlenia, rodiny a mládeže, voľného času, verejnej mienky, kultúry, poznania, výchovy, politiky atď.). Aj keď sa sociológia opiera o fakty, o empiriu a má už dnes dosť dobre rozpracované metódy a techniky výskumu, jednako sa nemôže úplne izolovať od *filozofickej reflexie*, od teórie a od hľadania všeobecných zákonov. Dnes síce musí nevyhnutne prežívať svoju „empirickú fázu“, nesmie sa však dať zatlačiť do sféry úzko, empiricky a regionálne izolovaných mikrojavov a „bezvýznamných faktíkov“. Marxistická sociológia musí považovať za *prekonanú* tú etapu v rozvoji sociologického myslenia, kde sa zisťovanie všeobecných sociologických zákonov ponechávalo iným vedám alebo sa to vyhlasovalo za nemožné („agnosticizmus“ v sociológii). Sociológia, ako som už uviedol, hľadá „pravidelnosti“, „pravdepodobnosti“, vyjadruje vzťahy, korelácie, priemery a funkcie, ale sa s tým neuspokojuje. V *hlbšej analýze* sociálnych javov odкрýva zákony vývoja a štruktúry, hľadá „hybné sily“ dejín, skúma príčiny sociálnych a individuálnych konfliktov, záujmových a ideových sporov, otrasov, kríz, revolúcií atď. Práve preto, že úlohou sociológie je vysvetliť „totálny sociálny fenomén“ ako multidimenzionálny komplex rôznych i kvalitatívne diferencovaných rovín, vrstiev, prvkov i sociálnych „produktov“, a robí to v stálej konfrontácii, v dynamike a dialektike štrukturovania, deštrukturovania a reštrukturovania „elementov“, z týchto (a iných) dôvodov sociológia musí *penikáť do podstaty* sociologických zákonov (od „nižších“ až po najvšeobecnejšie). Väzba a spätná väzba sociálnych elementov a komponentov, relácie medzi rôznymi štrukturálnymi vrstvami, spojitosti celku a diferencovaných častí, inštitúcie a komunikácie, verejná mienka a otázka politickej moci, systémy noriem a hodnôt — to nie je „chaos“, „náhoda“, ani nie „osud“, ale skladba i zmena, pravidelnosť, kauzalita, rytmus, zákon, systém. Marxistická sociológia nesmie zostať na úrovni „faktorovej analýzy“, ale musí ísť od objasňovania javov, faktov, relácií, pravidielností a funkcií ku koncepcii zákonov rôznych rovín, a od sociologickej teórie k spoločensko-politickej praxi.

СТРУКТУРА СОЦИОЛОГИИ И ФИЛОСОФИИ ПО ОТНОШЕНИЮ К „НАУКАМ О ЧЕЛОВЕКЕ“

Андрей Сирацкий

В настоящей статье автор уделяет внимание проблемам социологии и философии по отношению к „наукам о человеке“. Он должен при этом уяснить себе: 1. отношение марксизма-ленинизма как системы („суперсистемы“), к „наукам о человеке“; 2. вопрос системы наук о человеке; 3. Роль философии и социологии в системе наук о человеке.

их взаимоотношение, распределение проблем между ними, разработку собственных структур.

Что же касается первого пункта, автор утверждает, что основные общественные науки („науки о человеке“, философию, социологию) нельзя развивать вне теории и системы марксизма-ленинизма. Небезынтересен второй пункт, в котором автор развивает несколько концепций (моделей, гипотез) „наук о человеке“: а) „науки о человеке“ как логически когерентная система; б) „науки о человеке“ как свод проблем разных самостоятельных наук (в эту систему можно включить лишь некоторые стороны соответствующих наук); в) определяя „ядро“ наук о человеке, мы наталкиваемся на агрессивность отдельных наук; г) необыкновенно трудно найти объективные критерии и основания для „исключения“ определенных научных дисциплин из этой системы.

В заключении автор занимается некоторыми сторонами отношения между социологией и философией, отрицая при этом одностороннюю недиалектическую концепцию полной оторванности философии от социологии. Существенное, структурное различие между этими научными дисциплинами автор определяет следующим образом: философия анализирует „систему общих связей“ (тотальность природы, человека, общества и мышления), в то время, как социология выбирает из этой системы (объективной действительности как целого) общественные явления в их тотальности (общество как целое, структура, система, со всеми „элементами“, уровнями, слоями).

THE STRUCTURE OF SOCIOLOGY AND PHILOSOPHY IN RELATION TO THE „SCIENCES OF MAN“

Andrej Sirácky

The problems of sociology and philosophy in relation to the „sciences of man“ are dealt with in the present paper. First, the following questions are being made clear: 1. The relation of *Marxism-Leninism* as a system („supersystem“) to the „sciences of man“. 2. The question of the system of the sciences of man. 3. The task of *philosophy and sociology* in the system of the sciences of man, their mutual relation, delimitation of the problems and the elaboration of the structures proper. As far as the first point is concerned, the author asserts that it is not possible to build the basic social sciences („sciences of man“, philosophy, sociology) outside the theory and system of *Marxism-Leninism*. Point 2 is of special interest; the author unfolds in it a few conceptions (models, hypotheses) of the „sciences of man“: a) „Sciences of man“ as a logically coherent system. b) „Sciences of man“ as a collection of „problem circles“ of various independent sciences (only some aspects of the individual sciences could be included into this „system“). c) When determining the „core“ of the sciences of man one meets the „aggressiveness“ of the individual sciences. d) It is unusually difficult to find objective criteria and reasons for the „elimination“ of certain branches of science out of this system.

In the conclusion, some aspects of the *relation between sociology and philosophy* are dealt with. The onesided, nondialectical conception of an absolute separateness of philosophy and sociology is refused. The essential, structural difference between them is expressed as follows: philosophy analyses the „system of general connections“ (the totality of nature, man, society and thinking) while sociology selects *social phenomena in their „totality“* (society as a whole, structure, system, with all „elements“, levels, strata) out of this system (of objective reality as a whole).